

Umělecká litina ve sbírkách Národního technického muzea

IRENA
LABOUTKOVÁ

Obsah

I. ÚVOD	8
II. SBÍRKA UMĚLECKÉ LITINY NÁRODNÍHO TECHNICKÉHO MUZEA A JEJÍ KATALOGOVÉ ZPRACOVÁNÍ	10
III. UMĚLECKÁ LITINA VE STŘEDNÍ EVROPĚ 19. STOLETÍ	12
IV. KATALOG	28
1. Busty, sochy, sošky, modeletta	30
2. Reliéfy, plakety, medailony	44
3. Medaile	72
4. Šperky	80
5. Dekorativní a užitkové předměty	92
Svítilna	93
Kalamáře	102
Těžítka	105
Vázy, talíře, dózy	109
Rámečky, stojánky, křížky	121
Dekorativní militária	132
6. Kamna a krby	136
7. Stavební litina a dekorativní doplňky	154
8. Funerální litina	164
9. Varia	172
V. SEZNAM VÝTVARNÝCH UMĚLCŮ ZASTOUPENÝCH V KATALOGU UMĚLECKÉ LITINY NTM	182
VI. LITERATURA A PRAMENY	184
Poznámky	188
Summary – Decorative Cast Iron in the Collections of the National Technical Museum	198

II. Sbírka umělecké litiny Národního technického muzea a její katalogové zpracování

Základní kámen ke sbírce umělecké litiny Národního technického muzea v Praze (dále NTM) byl položen prakticky krátce po založení pražského technického muzea v roce 1908. Prvním výrazným přírůstkem byl několikadílný soubor, představující postup výroby litinového víka šperkovičky od kresebné předlohy, přes formy, modely a jednotlivé fáze výroby odlitku k hotovému výrobku. Tyto předměty darovala v roce 1909 vídeňská firma C. T. Petzold, která v té době vlastnila železářny v Komárově u Hořovic. Aniž to tehdy někdo mohl předvídat, předurčil tento dar hlavní zaměření a náplň budoucí sbírky. Na konci dvacátých a začátkem třicátých let 20. století přibýly do sbírky, v počtu více než tři set kusů, další tři kolekce odlitků a slévárenských modelů z původní vzorkovny komárovských železáren. Převzetím tohoto početného souboru, obsahujícího technologicky i esteticky jedinečné odlitky z druhé čtvrtiny 19. století, se podařilo v NTM uchovat vzácné doklady produkce umělecké litiny komárovských železáren z doby, kdy za ně tyto železářny získaly na průmyslových výstavách v Praze v letech 1828–1836 vysoká ocenění. Poslední část odlitků a modelů z fondu podnikového muzea železáren v Komárově, získalo NTM v roce 2007 darem od městyse Komárov. Díky této akvizici se sbírka umělecké litiny NTM stala unikátním souborem, představujícím průřez stoletou produkcí uměleckých odlitků jedné z nejvýznamnějších českých železáren. Tímto doplněním sbírky umělecké litiny o další stovky předmětů, zejména modelů z druhé poloviny 19. a začátku 20. století, se přenesla ve sbírce pozornost také k výtvarníkům, podílejících se na tvorbě litinového odlitku v závěru 19. a počátku 20. století. V menší míře jsou ve sbírce umělecké litiny NTM zastoupeny předměty z produkce dalších českých a moravských hutí (Nový Jáchymov, Klabava, Blansko, Mariánské údolí u Olomouce), pocházející z darů soukromých osob a železářských nebo strojírenských podniků.

V současnosti čítá sbírka umělecké litiny NTM více než 1500 evidenčních čísel a je systematicky utříděna do 11 skupin, z nichž jednu tvoří předměty týkající se technologie odlévání, především slévárenské modely z vosku, sádry, zinku či mosazi. Řazení skupin se přidržuje v hlavních rysech zavedené systemizace sbírky tak, jak byla v sedmdesátých letech 20. století v NTM navržena a která od-

povídá i obvyklému členění umělecké litiny v zahraničních sbírkách. V rámci kmenového sbírkového fondu Hutnictví dokumentuje doplňkovou, avšak prestižní výrobu hutních závodů, se zaměřením na produkci železáren v Komárově, zejména v průběhu 19. století.

V roce 1972 NTM uspořádalo soubornou výstavu Česká umělecká litina, které se svými sbírkovými předměty účastnila i další česká a moravská muzea. Výstava po svém skončení v hlavní budově NTM pak v putovní verzi, během dalších let, objela doslova celou Evropu. Katalog sbírky umělecké litiny NTM, jehož autorem byl tehdejší vedoucí oddělení metalurgie NTM, kurátor hutnické sbírky Zdeněk Rašl, vyšel v roce 1980 pod názvem *Decorative Cast Ironwork* a stal se na dlouhou dobu přehledem toho nejlepšího, co sbírka do té doby obsahovala. Katalog byl především výsledkem systematické konsolidace a utřídění sbírky. Úvodní, autorem precizně a renomovaně zpracovaná kapitola, byla věnována zhodnocení celého tématu umělecké litiny s podrobnými informacemi k historickému vývoji technologie výroby litinových odlitků. V předmluvě ke katalogu, z pera historika umění Emanuela Pocheho, byl fenomén české umělecké litiny popsán z hlediska její kulturní a výtvarné hodnoty. I když katalog neposkytoval k jednotlivým prezentovaným předmětům informace o vzorech, předlohách, výtvarnicích a souvislostech mezi produkcí sléváren, stal se ve své době hodnotným zdrojem odborných informací, uspořádaným přehledem o složení sbírky umělecké litiny NTM a reprezentativní publikací díky atraktivnímu tématu i kvalitním, profesionálně provedeným fotografiím. Byl vydán pouze v anglické verzi, stejně jako katalogy dalších sbírek NTM, a to jej předurčovalo především k zahraniční reprezentaci.

Po téměř čtyřiceti letech, které uplynuly od vydání prvního katalogu, vznikla potřeba prezentovat dnes již daleko početnější sbírku umělecké litiny v novém, aktuálním katalogu s poznatkami, které se k jednotlivým předmětům za dlouhou dobu její správy nashromáždily.

Výbornou pomůckou ke zpřesňování datace jednotlivých odlitků, zejména komárovských, se stal digitalizovaný katalog sbírek Technického muzea ve Vídni (*Technisches Museum Wien*, dále TMW). Základem jeho sbírek jsou předměty z kabinetu vzorových výrobků rakouských závodů (k. k. *Fabrikprodukten-Kabinett*), založeného císařem Františkem I. v roce 1807. Kabinet přešel do péče vídeňského polytechnického institutu a v roce 1829 obsahovala jeho sbírka již více než 30 000 výrobků, mezi nimi i umělecké odlitky českých a moravských sléváren. Díky tehdejší pečlivé evidenci a přízni osudu, je většina odlitků označena původním štítkem s uvedením dárcce a roku, kdy byl předmět do kabinetu předán. Pro upřesnění datace předmětů ze sbírky NTM a vzájemnou komparaci, byl při zpracování katalogu internetový přístup do fondu vídeňského technického muzea tím nejlepším prostředkem.

Nový katalog sbírky umělecké litiny NTM je opatřen poměrně bohatým poznámkovým aparátem pro vysvětlení některých terminologických a technologických pojmů. V poznámkách lze nalézt další podrobnosti k autorům, zajímavosti vztahující se ke vzniku předmětů, k výtvarným předlohám a odkazy k evidenčním údajům. Tím se v katalogu vytváří druhá, informačně bohatá, doplňující rovina.

Pro osvětlení souvislosti odlitků se sortimentem cizích železáren se v textu používá, podle vhodnosti použití, výraz předloha nebo vzor v rovnocenném významu. U řady předmětů ale nebylo možné pro nedostatek pramenů a jiných důkazů, přesně určit jejich původ – mateřskou železářnu a její uměleckou dílnu, kde se model pro odlitek zrodil. Objem poznatků k jednotlivým předmětům proto není rozhodně vyčerpávající a budoucími kurátory sbírky bude jistě doplněn nebo opraven. Výskyt stejných nebo podobných předmětů v českých a evropských sbírkách je v katalogu uveden jen výjimečně, pokud to má pro zhodnocení nebo dataci předmětu význam. Katalog se nezabývá popisem železářských a slévárenských technologií, pouze se na některých místech této problematiky dotýká.

Pro představu, jaký čilý ruch panoval ve stejné době v některých sousedních středoevropských hutích, je třetí kapitola katalogu věnována historii královských pruských železáren v Gleiwitz, Berlíně, saském Lauchhammeru a rakouské železářně v Mariazzell. Byly to především pruské slévárny, které na počátku 19. století udávaly Evropě tón v produkci umělecké litiny. V české odborné literatuře jejich historii doposud nebyla věnována takřka žádná větší pozornost. Absence základního přehledu o historii a sortimentu středoevropských sléváren vedla v minulosti někdy až k nesoudnému a patetickému náhledu na českou uměleckou litinu, jako na fenomén zcela ojedinělý a ve všech ohledech originální. Česká umělecká litina, v mnohých směrech bezesporu původní a osobitá, přitom vznikala sice s vlastním tvůrčím potenciálem, ale v neustálé konfrontaci s cizími vzory.

Z českých železáren je podrobněji pojednáno, vzhledem k charakteru sbírky NTM, o železářnách v Komárově, z moravských hutí jsou zmíněny železářny v Blansku. Je samozřejmé, že i další české a moravské železářské podniky by si zasloužily pozornost. To však již přesahuje záměr a rozsah této publikace, která je hlavně sbírkovým katalogem. Základní literatura k tématu, včetně té, která byla použita při zpracování sbírky, je uvedena v závěru.

Z výběru předmětů pro katalog byly vyjmuty slévárenské modely, jejichž početný soubor si zaslouhuje budoucí samostatné katalogové zpracování. Vzhledem k rozsahu publikace nebyly do katalogu zařazeny předměty spadající do sortimentu běžné kuchyňské litiny, duplicitní exempláře, nekvalitní odlitky, součásti a fragmenty.

170.

171. Svícen – s kruhovou základnou

Železářny v Komárově, 2. čtvrtina 19. století, nesignováno
 ø 14 x 45 cm | i. č. 33642

Stolní svícen na jednu svíčku. Základna masivní, kruhová, vypouklá, ve střední části pás anthemionu. Kanelovaný dřík vyrůstá z akantových listů. Válcová tulej zasazena v misce a zdobena plastickými kvítky. Svícen je montovaný ze samostatně odlitých částí. Cizí vzor nezjištěn.

172. Svícen – s čtvercovou základnou na nožkách

Železářny v Komárově, 2. čtvrtina 19. století, nesignováno
 12 x 12 x 50 cm | i. č. 33641

Stolní svícen na jednu svíčku. Základna čtvercová, na čtyřech nízkých čokovitých nožkách. Kruhový základ dříku zdoben po obvodě stylizovaným vavřínem. Dřík v dolní části profilovaný, s akantovým plastickým okrajem, dále hladký. Tulej pro svíčku tvaru vázy s dekorem lastur a ulit po obvodu nohy, vroubkovaným okrajem a stylizovanou kanelurou. Svícen je montovaný ze samostatně odlitých částí. Cizí vzor nezjištěn. Stejně stavební díly dříku jsou použity u olejové lampy kat. č. 181.

171.

173. Svícen – s kruhovou hladkou základnou

Železářny v Komárově, 2. čtvrtina 19. století, nesignováno
 ø 12,5 x 27 cm | i. č. 33646

Stolní svícen na jednu svíčku. Základna kruhová, plochá, štíhlý, hladký, kónický dřík zakončen širokou plochou miskou a kónickou tulejí s rovným širším okrajem bez ozdob. Střední část dříku identická, v obrácené poloze, s dříkem svícnu i. č. 33645, svědčí o tvarových možnostech při kompletaci svícnu ze samostatně odlitých dílů. Cizí vzor nezjištěn.

174. Svícen – s posuvnými tulejemi

Železářny v Komárově, 2. čtvrtina 19. století, nesignováno
 ø 20 x 50 cm | i. č. 33654

Stolní svícen na tři svíčky. Podstavec tvaru misky, prolamované rostlinným ornamentem s motivem anthemionu. Ze středu misky vychází dřík, v dolní čtvrtině válcový, kanelovaný, tři čtvrtiny dříku tvoří čtyřboká tyč, na kterou je nasazena kruhová základna pro tři tuleje, prolamovaná rostlinnými motivy s palmetami. Základnu je možné pomocí šroubu fixovat podle potřeby v různé výšce dříku, který je zakončen ozdobou tvaru vázy s ovocem. Je pravděpodobné, že na dřík bylo nasazeno stínítko. Cizí vzor nezjištěn.

172.

173.

174.

179.

175. Svícen – kostelní

Železářny v Komárově, 2. čtvrtina 19. století, nesignováno
 20 x 20 x 85 cm | i. č. 33648

Kostelní svícen na jednu svíčku. Základna vytváří trojboký podstavec svícnu s dříkem tvaru štíhlé kuželky. Kuželka v dolní části zdobena překrývajícími se listy. Horní část svícnu tvaru vázy s terčem a trnem pro upevnění svíčky. Svícen je montovaný ze samostatně odlitých částí. Cizí vzor nezjištěn.

176. Svícen – kostelní

Železářny v Komárově, kolem roku 1829, nesignováno
 ø 28 x 95 cm | i. č. 33652

Kostelní svícen na jednu svíčku. Kruhová základna na třech plochých nožkách se zvířecími tlapami je zdobena vlnovkou z úponku. Ze základny vystupuje štíhlý kanelovaný dřík zakončený akantovými listy. Miska pro svíčku je masivní, opatřena víčkem. Svícen je montovaný ze samostatně odlitých částí. Technické muzeum ve Vídni má ve svých sbírkách od roku 1829 stejný svícen, darovaný železářnami hraběte Vrby v Komárově.¹²⁰ Cizí vzor nezjištěn. Identický s i. č. 33653.

177. Svícen – kostelní

Železářny v Komárově, 2. čtvrtina 19. století, nesignováno
 20 x 16 x 90 cm | i. č. 70241

Kostelní svícen na jednu svíčku. Podstavec trojboký, na kterém spočívají tři zvířecí pokrčené nohy s tlapami pod akantovými listy. Z prostředka vystupuje štíhlý, hladký, nezdobený dřík. Široká hladká miska s tulejí na svíčku tvaru vázy. Svícen je montovaný ze samostatně odlitých částí. Identický s i. č. 70242.

Literatura:

· SCHMIDT, Eva. *Der preußische Eisenkunstguss*. Berlin 1981, s. 159.

178. Svícen – typu comptoir

Železářny v Komárově, 2. čtvrtina 19. století, nesignováno
 16 x 13 x 3 cm | i. č. 69884

Stolní svícen na jednu svíčku tvoří nízký, plochý, prolamovaný reliéf úponku s listy a hrozny. Jako držadlo slouží konec úponku s ovinutou stuhou. Uprostřed byla umístěna tulej pro svíčku, která chybí. Tento typ nízkého plochého svícnu s držátkem na jedné straně pro snadné přenášení se objevuje často v cenících pruských železáren v Gleiwitz a Saynu. Cizí vzor nezjištěn.

Literatura:

· HINTZE, Erwin. *Gleiwitzer Eisenkunstguss*. Breslau 1928, s. 122, Taf. II, Fig. 1–5.

269.

270. Tesák

Železářna Lauchhammer?, poslední čtvrtina 19. století, nesignováno
5 x 2 x 49 cm | i. č. 33780

Dekoratívni tesák se zdobenou čepelí. Uprostřed čepelě erb ve vavřínovém věnci a letopočet 1606, pod ním dvouhlavý orel. Pro zvýraznění dekoru je čepel poniklována. Záštitka kanelovaného jílce¹⁸² tvořena dvěma postavami. Tesák je uveden ve vzorníku slévárny v Lauchhammeru, odkud se mohl dostat do vzorkovny komárovských železáren jako dar.

Literatura:

· Vzorník *Eisenwerk Lauchhammer*, Heft 15, nedatováno, Taf. 17i a 17 l No 3961.

271. Meč

Železářna Lauchhammer?, poslední čtvrtina 19. století, nesignováno
17 x 4 x 120 cm | i. č. 33786

Dekoratívni meč s jílcem reliéfně zdobeným trofejemi a postavami okřídlené bohyně Niké. Záštitka tvořena torzy ženských postav. Jílec je pokoven do vzhledu bronzu. Čepel je ocelová, má v horní části úzký výbrus přecházející v dolní části v žebro. Meč je uveden ve vzorníku slévárny v Lauchhammeru, odkud se mohl dostat do vzorkovny komárovských železáren jako dar.

Literatura:

· Vzorník *Eisenwerk Lauchhammer*, Heft 15, nedatováno, Taf. 17g., No 3936.

272. Lovecký roh

Železářna Lauchhammer?, poslední čtvrtina 19. století, nesignováno
ø 12 x 47 cm | i. č. 33772

Dekoratívni lovecký roh zdobený plastickými vegetabilními motivy, erbem a naznačeným kováním se dvěma objímkami a závěsným řetězem. Roh je uveden ve vzorníku slévárny v Lauchhammeru, odkud se mohl dostat do vzorkovny komárovských železáren jako dar.

Literatura:

· Vzorník *Eisenwerk Lauchhammer*, Heft 15, nedatováno, Taf. Taf. 17i, 17l, No 3955.

272.

270.

273. Přilba – s drakem

Železářny v Blansku?, poslední třetina 19. století, nesignováno
25 x 32 x 52 cm | i. č. 33781

Dekoratívni přilba, jejíž předlohou je podle zahraničního pramene¹⁸³ přilba francouzského krále Jindřicha II. (1519–1559). Přilba je zdobená na hřebenu s palmetami figurou draka, držícího okřídlenou ženskou postavu (Niké?). Povrch přilby s límcem ornamentálně zdoben groteskovým motivem postav vyrůstajících z rostlin, rohy hojnosti, maskami, ovocem a hady. Odlitek přesně imituje platněřskou práci z plechu.

274. Přilba – s hledím

Železářny v Blansku?, poslední třetina 19. století, nesignováno
25 x 35 x 31 cm | i. č. 33782

Dekoratívni přilba burgundského typu s pohyblivým hledím. Celá plocha přední části, límce, hledí a hřebenu pokryta rozvilinovým ornamentem, trofejemi a ptáky. Zadní část přilby pokrývá část bitevní scény při dobývání města. Pokoven do vzhledu bronzu. Odlitek přesně imituje platněřskou práci z plechu.

273.

